

**Valamennyi klasszikus
legény**

Parnassius mnemosyne

Az entomológusok előtt régóta közismert az a tény, hogy a lepkék is vándorolnak, de a költöző madarakkal ellentétben, nem térnek vissza arra a helyre, ahol megszülettek. Az entomológia tudásával szemben viszont a nagy mítoszok úgy tartják számon a lepkét mint a halhatatlan lélek és az örök visszatérés szimbólumát. A lepkék így példázhatják a modern és a hagyományos világkép különbözőségét, és az egzakt tudomány és a szimbolikus művészet gondolkodásbeli kettősségének együtthatását. A lepkeszárnyak között húzódó fekete test pedig arra a mély vonásra utal, mely a nemeket egymástól elválasztja és egymással összeköti. Az újjászületés, a hosszú élet és a szellem fogalmai mellett (különösen a keleti kultúrában) a túlradó élvezetet és életörömet, az ingatag és tűnékeny szerelmet is szimbolizálja a pillangó, míg a lepkepár a boldog házasság jelképe.

Lepkével díszítették Vladimir Nabokov nemrégiben oroszul is kiadott regényének, a Lolitának a címlapját is, s a művész lepkék iránti különös érdeklődésén túl minden bizonnyal célzás, utalás kívánt ez lenni az író nem mindennapi életútjára is, arra a kérdésre ti., miképpen lehet valaki amerikai író, amikor orosz.

Nabokov a *Lolitában* valósította meg élete legnagyobb mimikrijét: amerikai íróként viselkedett és írt az amerikaiaknak egy tökéletesen amerikai regényt. És ez a könyv eléggé tipikusnak mondható utat járt be Amerikában: az erkölcsvédők köreiből kiváltott hatalmas botrány elültével a bestseller-listák élére került, világhírt és anyagi jólétet biztosítva szerzőjének. És az amerikai kutatók hozzáálltak, hogy a tölük megszokott alapossággal feltárják a rejtett utalások rendszerét, s az összes technikai fogást, melyeket Nabokov gondosan kitervelt és a regénybe épített, s melyeknek jelentős része (a szerző szándékainak megfelelően) hamis nyomnak, ál-Ariadné fonalnak bizonyult az értelmezés szempontjából. A nagy apparátussal végzett munka mindenesetre meghozta a gyümölcsét: a regény főhősét, Humbert Humbertet végülis sikerült az erkölcsi megnemesedés útjára taszítaniuk. A művet természetesen lehet a morál szempontjából is olvasni, sőt úgy is, ahogy nálunk értelmezték némelyek, vagyis hogy ez a regény az élet és a művészet összezavarásának tragikus vétségéről szólna. Mi azonban inkább a szerzőnek adunk igazat, aki úgy nyilatkozott, hogy a *Lolita* írásakor nem vezérelték morális megfontolások. Szerintünk egyébként Humbert Humbert, a fiktív memoár fiktív szerzője és főhőse sem mossa el az etika és az esztétika közötti különbséget, hiszen tisztában van cselekedeteinek súlyával, és *van* olyan bírósági ítélet, amit jogosnak tartana magára nézve – jóllehet a szerző előbb „öli meg” hősét, mint hogy a bíróság ítélkezni tudna fölötte. Humbert nem az életét, hanem a lelkét akarja menteni, de azt sem az elkárhozástól.

A művészet (jelen esetben a regényírás), ha megélt eseményekre, érzésekre való visszaemlékezésekből táplálkozik is, számára nem *mentség*, (azaz nem védőbeszéd, és nem olyasvalami, ami feloldozást jelenthetne bármely valós vagy vélt bűn alól) ahogy a könyv magyar kiadásának utolsó mondatában szerepel, hanem inkább *refuge* és szpaszényije, ahogy az angol ill. az orosz változat mondja: menedék.

Menedék Lolita hiánya, a szabadság hiánya, a magány, de legfőképpen az idő hatalma elől. A szenvedélyes emlékezet erejével megalkotott regényben nem egy bűnös lélek kitárulkozása történik időhöz kötötten, hanem az elrendező elbeszélő tudat működik, ami minden jogi és morális ítélet hatálya alól kivonja a művet, és az esztétika szabályainak illetékességi körébe utalja. Humbert Humbert, akit atavisztikus vonzalma az általa nimfácskáknak nevezett kislányok iránt kirekesztett a társadalomból, s aki a kölcsönös szerelem hiányában kihullott az életből is, személyes mitológiájának megteremtése révén belép saját örökkévalóságába, „az egyetlen halhatatlanságba”, melyben Lolitájával osztozhat. Ennek fényében aztán éppen azok a kritikusok és olvasók kerülnek a „művészetnek az élettel egymással való összetévesztésének” csapdájába, akik a koronként és helyenként amúgy is nagy változékonyságot és változatosságot mutató *szerelmi morál* általuk helyesnek tartott kategóriái mentén próbálják értelmezni a könyvet.

Ha az élet halálos intenzitását, amit általában szerelemnek szoktunk nevezni, mindenáron mérni akarjuk valamihez, legfeljebb az elgondolhatatlan és személytelen távolsággal vethetjük össze bensőségességét és személyességét, azzal a térrel, mely bennünket a világűr örületes sebességgel távolodó pontjaitól, a csillagoktól elválaszt; legfeljebb a fölfoghatatlanul egymásba olvadó térről és időről való tudás képes csillapítani a szerelemben fokozottan átélt halandóság érzését, s elviselhetővé tenni látomásunkat egy befelé csavarodó spirál örvényéről.

Humbert Humbert szerelme Lolita iránt nem azért nem lehet kölcsönös, mert ez elvileg vagy gyakorlatilag elképzelhetetlen lenne, hiszen Lolita egy Humberttel szinte szóról szóra megegyező férfibe, Humbert alteregójába, hasonmásába szerelmes. Humbert tragédiája inkább abban rejlik, hogy Lolita nem emlékszik arra a rég eltűnt világra, amire ő. Arra az időre, amikor a lepkefaj is a gyermekkorát élte, és a

szerelmen senkinek sem jutott eszébe számon kérni az igazságot, a kölcsönös szabadságot, a méltányosságot vagy a társadalmi célszerűséget. Humbert Humbert, aki megöli „el-lenségét-hasonmását”, a Lolitát tőle elrabló Quiltyt, az égi és földi szerelem személyessége nevében áll bosszút a Quilty által képviselt tárgyasítót, s a szerelmet a fogyasztás szintjére degradáló erőn.

A diabolikus idővel szemben egyetlen esélyünk van – mondja Nabokov –, s ez az emlékezet képessége. Talán ezért írt maga is három memoárt, kettőt angolul, egyet pedig oroszul. S amit ezek az emlékiratok megőriztek, az minden allegorikus kódosítás nélkül valóban elsüllyedt világnak nevezhető: a 17-es bolsevik fordulat előtti Oroszország, úgy, ahogy egy arisztokrata kisfiú látta.

„Annak az évnek a júniusában történt, amikor mindketten betöltöttük a 13. életévünket. Az Oredezs partján bók-lásztam egy különleges, ősi eredetű lepkefaj példányainak, az ún. „fekete” Apollóknak (Parnassius mnemosyne) a nyomában, melyeket félig áttetsző, fényes szárnyak és bolyhos pot-roh jellemeznek. E csodaszép lények üldözése egészen a hideg kék folyó partjához vezetett engem, a fagyal és éger sűrűjébe. Kiáltások és lubickolás hangjai jöttek a folyó felől, és egy jó illatú bokor mögül megpillantottam Polenykát és három-négy vele egykorú gyereket, akik meztelenül fürödtek a régi fürdő cölöpjeinek romjainál. Nedvesen, sikongatva, fulladozva, taknyos pisze orral, kiálló gyermeki bordákkal, melyek jól kivehetőek voltak a hidegtől kicsípett, sápadt bőre alatt, telefröcskölve a fekete sár ikráival, nedvességtől sötét hajában szomorkodó kerek fésűvel menekült a kopaszra nyírt, feszes hasú kislányok, és a szégyentelenül felizgult kisfiúk elől, akiknek vékony szalag övezte a csípőjüket (bizonyára a szemmelverés ellen), és akik szorosan a nyomában voltak és kitépett vízililiomokkal a kezükben gázoltak és csapkodtak a vízben.”

Ez a néhány sor a szerző Másik partok (Drugije berega) című orosz nyelvű memoárjában szerepel, és azt jelzi számunkra, hogy milyen is lehetett az a létezőkhöz való elfelejtett viszony, amely különös frissességgel éled újra az író könyveinek lapjain. Az ilyen és ehhez hasonló részletek miatt kell élnünk a gyanúperrel, hogy mindaz, amit Nabokov – és általában az írók, (így Humbert Humbert is) – önmagáról ír, akár az emlékirat vagy napló személyhez kötött műfajában is, annyira távol áll szerzőjének valóságos életétől, mint ama csillagok az égboltot kémlelőtől, vagy, mondjuk inkább így, egy másik tartomány része már. Aki a különálló tartományokat összeköti és elválasztja, aki a határon áll, s akihez az író az alkotás során folyamodik, az Mnemosyne, az emlékezet görög istennője. Mnemosyne azonban nemcsak felidézi az elmúltakat, hanem a felidézettet el is rendezi. Az elrendezés módja az, ami a szerző emlékiratának, a tökéletesen boldog és harmonikus gyermekkor történetének, de Nabokov egész írásművészetének is bizonyos távoli, hellenisztikus fényt kölcsönöz.

San Juan de la Ciénaga

America Vicuna